

УДК 821.161.2.09-343Вовчок
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/26>

Кизилова В. В.

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

МАРКО ВОВЧОК І ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА: АВТОРСЬКИЙ ВНЕСОК У РОЗБУДОВУ ЖАНРУ

У статті розглянуто роль Марка Вовчка в розвитку української літератури для дітей та юнацтва. Наголошено на її перекладній діяльності, активній співпраці з паризьким письменником і видавцем П'єром-Жулем Етцелем у «Журналі виховання та розваги», створенні різних за жанрами (оповідання, казки, повісті) й тематикою (історичне минуле, соціальні проблеми, природа, стосунки дітей) творів для юного читача українською мовою. Осмислено внесок Марка Вовчка в розбудову жанру літературної казки, схарактеризовано художні особливості творів «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Кармелюк», «Ведмідь».

Відзначено, що «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» побудовано на баладному сюжеті, поширеному в українському фольклорі. Героїв зображено на тлі тогочасної доби, сконцентровано увагу на негативних явищах у житті родини. Проаналізовано елементи казкової форми: формули часової умовності. З'ясовано, що авторці вдалося послідовно й лаконічно викласти основну подієво-сюжетну лінію, зосередитись на психологічних мотивах поведінки персонажів, об'ємніше виписати їхні характери, загострити увагу на соціальних проблемах.

Проаналізовано повість-казку «Кармелюк», де використано сюжети українських народних переказів і пісень про народного месника. Наголошено на гіперболізації в зображенні зовнішності героя, його сили. Реалістичності оповіді надають описи місцевості, природи, побуту, в яких виразно простежується авторська оцінка, психологізм у зображенні станів і почуттів дружини й доньки головного персонажа. Умовність перебігу подій твору зафіксовано часовими кліше, топографічними казковими формулами.

Відзначено, що в казці «Ведмідь» обіграно модель гендерної поведінки дівчинки. Авторка дотрималась традиційної для фольклорної казки гіперболізації пріоритетних образних рис, посилила реалістичність їхнього зображення. Письменниця експериментує з формою та змістом твору, що узалежнено особливостями її бачення та розуміння сутності жанру, міри втручання в канонічну модель фольклорного твору.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, жанр, літературна казка, реалізм, персонаж, хронотоп.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Марія Олександрівна Вілінська належить до найвідоміших класиків української прози. Творчу діяльність письменниці розпочала наприкінці 50-х років XIX ст., на той час вона була єдиною жінкою-письменницею в українській літературі.

Довгий час Марко Вовчок сприймалася літературознавцями й критиками лише як народний заступник і борець проти кріпосництва. Наразі маємо низку літературознавчих праць, в яких відкинута вульгарно-соціологічна оцінка, позитивістсько-народницька, патріархальна система естетичних цінностей. Найцікавішими інтерпретаторами творчості Марка Вовчка першої половини XX ст. вважаються М. Зеров В. Петров-Домонтович. У 1949 р. В. Домонтович створює романізовану біографію «Мовчуше божество»,

реконструюючи життєпис Марка Вовчка в широкому контексті її доби. У «Романах Куліша» дослідник пише про її «жоржсандизм», увагу до проблем жіночої емансипації, називаючи письменницю «Моцартом любовних історій шістдесятих років». Сучасні дослідження С. Павличко, В. Агеєвої представляють Марію Вілінську не стільки соціальним аналітиком, скільки тонким психологом, здатним відтворити найскладніші нюанси жіночих переживань.

Марко Вовчок одна з перших в українській літературі звернулася до творчості для дітей. Вона підготувала посібник для початкової школи «Історія для дітей», твори про історичне минуле («Гайдамаки», «Сава Чалий»). Відомо про її активну співпрацю з паризьким письменником і видавцем П'єром-Жулем Етцелем у «Журналі виховання та розваги». У цьому часописі письменниця видрукувала повість на історичну тему «Маруся»,

згодом – інтерпретацію словацької казки про дванадцять місяців «Зла Колючка та Добра Троянда», варіант російської казки «Королева – Я». Тут же з'явилися оригінальні твори письменниці французькою мовою («Мандрівка на крижині», «Сестричка»). Окремими книгами у Франції в серії «Альбоми П.-Ж. Сталя» вийшли оповідання Марка Вовчка для дітей молодшого віку «Прудконогий олень» і «Сибірський ведмідь і дівчинка Чепурушка», де письменниця продемонструвала знання дитячої психології, оригінальність створення захопливих сюжетів.

Питання перекладної діяльності Марка Вовчка детально простудійовано Т. Гаупт [3]. Дослідниця наголошує на важливості творчості письменниці для розвитку французької літератури для дітей, зокрема щодо розширення тематики, введення нових героїв, створення оригінальних сюжетів. Перекладаючи французьких авторів, Марко Вовчок надавала перевагу літературним казкам для дітей, насамперед анімалістичним. На думку Т. Гаупт, жанр анімалістичної казки приховує в собі можливість вільного вибору автором різних художніх засобів для створення сатиричних ситуацій і персонажів [3, с. 10]. У 1871 р. Марко Вовчок переклала казку П.-Ж. Сталя (Етцеля) «Спогади старої Ворони». У ній фантастика переплітається з відвертими алюзіями на тогочасні події та з конкретними реалістичними деталями. Письменниця значно скоротила етцелівський текст, усунула моралістичні судження, вважаючи їх занадто важкими для сприйняття дитячою аудиторією, натомість внесла в казку певні уточнення, які зробили розповідь Етцеля більш виразною, конкретною, яскравою [3].

Марко Вовчок особисто була знайома з Т. Шевченком. За його побажанням («Гляди ж, доню, щоб ти мені написала копу-дві, або п'ять, а то й сім кіп казок <...>» [5, с. 20]) вона звернулася у своїй творчості до жанру казки («Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Кармелюк», «Невільниця», «Лимерівна», «Ведмідь»). Тож зазначені твори у виданнях творів Марка Вовчка згруповані під рубрикою «Казки» [6], так само вони номінуються й у більшості літературознавчих джерел [4; 5; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор.

Літературна казка – авторський художній текст про вигадані події та явища, сформований під впливом фольклорної традиції та індивідуально-авторських і жанрово-стильових тенденцій. У наукових студіях О. Гарачковської, Л. Дерези, О. Тараненко звернено увагу на жанрову типо-

логію та поезику авторського казкового тексту, його сюжетні особливості, індивідуально-творчі й фольклорні образно-художні сегменти, окреслено роль казки в процесі становлення художнього сприйняття тексту. О. Горбонос простудійовано риси казковості у творчості письменників 10–30-х років XIX ст. Г. Сабат, Н. Тихолоз комплексно проаналізовано казки І. Франка, їхню естетико-функціональну типологію, морфологічну структуру. О. Цалаповою осмислено казковий світ авторського твору представників раннього українського модернізму. Казкотворчість письменників XX – початку XXI ст. перебувала в полі дослідницької уваги Ю. Ярмиша, В. Кизилювої, Т. Качак, О. Гарачковської. Натомість казкотворчість Марка Вовчка була обійдена дослідницькою увагою.

Постановка завдання. Мета статті – осмислити внесок Марка Вовчка в розбудову жанру літературної казки, схарактеризувати художні особливості творів «Дев'ять братів і десята сестриця Галя», «Кармелюк», «Ведмідь».

Виклад основного матеріалу дослідження.

«Дев'ять братів і десята сестриця Галя» побудовано на баладному сюжеті, поширеному в українському фольклорі, про братів-розбійників. Ймовірно, що відправною точкою для Марка Вовчка стала народна пісня «Жила вдова на Подолі» (Твір починається її словами: «Жила вдова на Подолі, та не мала щастя-долі <...>»).

Композиційно твір поділяється на дві частини. У першій, написаній в реалістичному плані, йдеться про долю жінки-вдови та її дітей. Розповідь започатковано описом міста, життя якого протиставлено злиденному існуванню багатодітної родини: «Жила вдова коло бучного міста, де бучні будинки громоздилися, де сяяли та виблискували церкви золоті хресті, де люди з ранку та до вечора ворушилися й копошилися, а такого вбожества безпомощного, яке удова собі мала, то хоть би і у глухій глуші пошукати <...>» [5, с. 330].

У реалістичному дусі зображено житло вбогої родини: «І певно, що кожний, кому лучалося мимо їхати та хатку удовину бачити, то, певно, собі думав: що то за малесечка хатиночка стоїть, як вона у землю увійшла й покривилася; як віконечка скосилися й як дашок убравсь у мох зелений і в сивий. І не огорожена хатинка, і нема сіней ані комори, нема садочка анігорода коло неї, тільки стара тиха груша з зломленою верхвиною» [5, с. 330]. Авторка посилює свою увагу на тяжких буднях, концентрується на негативних явищах у житті родини (постійні нестатки, наймитування старшого сина, знуцання з нього хазяїна,

відвідування ярмарку, де діти найбільше відчули свою вбогість). Справжнім подарунком для дітей стали чоботи, які матір принесла одного вечора додому: «Старі, приношені, маленькі чоботи з великими латками на обох. Світе мій! Як же ті чоботи з рук до рук передавалися! Чоботи розглядали, чобітьми любували, а Галя то ледве що не вицілувала чобіт <...>» [5, с. 334].

У повісті-казці «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» герої зображуються на тлі тогочасної доби, письменниця робить акцент на їхній поведінці, психології, стосунках з іншими людьми, що відповідає важливій рисі реалістичної літератури – соціальності [2, с. 385–387]. Братів гнітить бідність, неможливість влаштувати свою долю, забезпечити нормальне існування сестрі й матері.

Трагічним стає наймитування середнього брата, який закохався в дочку заможного хазяїна, а вона не відповіла йому взаємністю. Відтоді брати стають ще більш задумливими й рушають шукати кращої долі. Неспокій, сумні думи, сльози, відчай характеризують персонажів твору, вивіряють його у відповідній тональності. Обсяг тексту, багатопізнність, багатоплановість оповіді свідчать про ознаки повістєвого жанру.

Другу частину авторка вибудувала в дусі народної балади: на Галю та її чоловіка Михайла нападають розбійники, які виявилися рідними братами дівчини. Важливу роль тут виконують позасюжетні елементи, насамперед пейзаж. Природа у творі відповідає внутрішньому стану героїв, їхнім душевним переживанням. Наприклад, перед убивством письменниця майстерно показує згущення барв: «Вечір наступав тихий та рожевий. І усе порожевіло: крем'янисті шпилі, грюкучий Дніпро унизу, далекий темний гай на верховинах гірних і прудко пролинувшая пташка понад Дніпром <...> Рожевий вечір розгорявся та розгорявся племенистий, – потім почав темніти <...>» [5, с. 366].

Як бачимо, в тексті домінує реалістичний спосіб зображення, утім авторка вдається і до використання в ньому казкових елементів. Як відомо, маркером казкового твору є своєрідний хронотоп. Художній час і простір часто стають важливим художньо-стильовим прийомом, який закручує механізм функціонування оповідного ритму [8, с. 116]. На думку Г. Сабат, час несе у творі важливу функцію передачі руху й виявляє себе як фіксатор хронології подій, хоча й не має реалістично виваженої точності, а якщо є конкретні його вказівки, то в казці вони виступають як традиційно закріплені умовності [8, с. 123].

У Марка Вовчка неточність і невиразність часу зафіксована ініціальними формулами: «Жила собі удова <...>» [5, с. 330], «Хутенько казка кажеться, та не так-то хутко діло робиться» [5, с. 357], «Пішли дні за днями, а часи за часами <...>» [5, с. 337], «Знов почали жити та поживати» [5, с. 345].

Хронологічні формули твору здебільшого мають розпливчасту фіксацію, наприклад: «А тим часом хазяїн <...>» [5, с. 338], «А тим часом на баштані велико спродано овочу <...>» [5, с. 355], «Одного разу мати прийшла додому <...>» [5, с. 334], «одного разу наймит перестрів свою господиню кохану» [5, с. 354], «Отоді ж бо пригодонька сталася <...>» [5, с. 358].

На всеохопність казкового часу у творі вказують такі формули: «Багато минуло днів, тижнів, місяців та й літ проминуло чимало» [5, с. 357], «Дні приходили й уходили. Багато ще святкувалося свят, чимало ярмарок ще становилося <...>» [5, с. 352], «А час спливав, і вони собі росли та виростали одно одного краще та лучче» [5, с. 353], «Усі вони довгенько стояли <...>» [5, с. 349].

Подеколи часова умовність конкретизована формулами «І такеньки проминула уся зима, а за зимою весна прийшла теплая, свіжая, квітуща <...>» [5, с. 360], «А тоді саме зима була, біла, люта, кріпка зима» [5, с. 359], «Коли одного вечора старший брат говорить усім братам <...>» [5, с. 356], «Одного вечора весіннього сиділа собі Галя коло віконечка <...>» [5, с. 360], «На другий день мороз такий <...>» [5, с. 336].

Хронос твору увиразнює яскраву казкову рису – умовність. Часовий хронометраж вивіряє і оповідний ритм твору. Тут він уповільнений, що дало можливість авторці послідовно й лаконічно викласти основну подієво-сюжетну лінію, зосередитись на психологічних мотивах поведінки персонажів, об'ємніше виписати їхні характери, загострити увагу на соціальних проблемах.

Реалістична історія Марка Вовчка акцентує увагу читача на соціальних явищах, яким у тексті приділяється значна увага. Задля їхньої яскравої репрезентації авторка залучає до тексту казкові елементи, передусім хронотопну нечіткість, що дає підстави вважати «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» синтетичним жанровим різновидом – повістю-казкою.

До цього ж жанрового різновиду належить і «Кармелюк» – авторська стилізація українських народних переказів і пісень про народного месника, ватажка селянських повстань на Поділлі,

Кармелюка. Героя наділено рисами виняткової особистості, романтично гіперболізовано його красу й силу: «Смільчака такого, такого красеня, такого розумниці, як цей хлопчик удався, пошукати по цілім широкім і великім світі <...> Теж куди його послати, то найде дорогу, за що візьметься, усьому кінець доведе. А вже як товариш попросить об чім, то він, здається, з-під землі дістане, а не одмовиться. А коли бідолаха який убогий йому вклониться, то він, здається, голівонькою своєю наляже, а вже вдовольнить. Голод, холод, усяку біду і напасть він готовий прийняти для іншого» [5, с. 381]. У дусі казкової традиції авторка ідеалізує головного персонажа, втілює в його образі найкращі людські риси – справедливість, працьовитість, чесність, доброту, відданість своїй справі, любов до ближнього.

Твір поділено на дев'ять частин, кожна з яких мовить про той чи той епізод із життя Кармелюка: знайомство з наймичкою Марусею (2-га частина), отаманування в Чорному лісі (5-та частина), ув'язнення (6-та) тощо. Письменниця робить установку на ймовірність зображення подій, про що свідчить, зокрема, введення топонімів (Україна, село Лани), антропонімів (Іван, Маруся, Книш, Книшиха). Реалістичності оповіді надають описи місцевості, природи: «<...> там (в Україні – В. К.) скрізь білі хати у вишневих садках, і весною <...> весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть» [5, с. 380]; «Сонечко вже закотилось, і зорі меркали д хатне віконце, здалека заносилися дівочі голоси – співали веснянку, невповні розквітші квітки ледве пахли, соловейки тільки ще своє щебетання наладжували» [5, с. 383]. Часто в них висловлена авторкою оцінка, ставлення героя до побаченого: «Ось кінець гаю, видно убік село Лани, велике, багате село, панський будинок з білого каменю стоїть, немов палац, над усім селом, на узгір'ячку, округи його квітники рябі, алеї темні. Пишний се був будинок і вкинувся Кармелеві в вічі своєю пишнотою. Якась наче хмара темна повила його обличчя гарне» [5, с. 387].

Про умовність перебігу подій свідчать часові кліше, використані авторкою на початку кожного розділу: «Одного разу у дорозі <...>» (початок першої частини, [5, с. 330]), «Одного разу поїхав Кармель <...>» ([5, с. 385], 2-га), «Одного разу сиділи вони <...>» ([5, с. 390], 3-тя), «Знов ідуть дні за днями, а часи за часами <...>» ([5, с. 394], 4-та), «Коли оце в Кармелевім селі <...>» ([5, с. 396], 5-та), «Одної темної ночі, як усі спали <...>» ([5, с. 398], 6-та), «Минув рік по тому <...>» ([5, с. 401], 7-ма), «Коли б хто <...>» ([5, с. 404], 8-ма), «А тим часом <...>»

([5, с. 406], 9-та). Такі казкові формули фіксують сюжетний розвиток дії, передають процес сталості існування. У них втілена надприродність, умовна фантастичність перебігу подій.

Психологізму оповіді, нагнітання почуттів коханої дружини Кармелюка та його доньки надає плеоназм: «<...> та вони *дожидали* його. *Дожидали* щодня, кожної ночі, кожної години. *Дожидали* удосвіта, і ранком, і вдень, і ввечері, й опівночі – од зоряниці до зоряниці, від ночі до ночі усе *дожидали*. І минали їм такечки години, дні, тижні й місяці. Удень праця, робота, клопіт і все тая сподіванка й *дожидання*, ввечері відпочинок і все тая сподіванка і *дожидання*. <...> І такеньки *час минав, та минав, та минав*, а вони *дожидали, та дожидали, та дожидали*» [5, с. 402]. Вкупі із часовими одиницями конкретизаційної умовності (години, дні, тижні тощо) такі повтори посилюють експресію, передають напруженість ситуації, підкреслюють її невизначеність.

У функціонуванні сюжетно-структурної схеми художнього твору важливе значення має простір. «Простір казки, – на думку Г. Сабат, – не тяжіє до точної конкретизації, казкова умовність дозволяє розширювати його до необмеженості. І саме в казці простір має схильність до своєрідної розгорнутості, яка проявляється в невизначеній ілюзійній далечині, екзотичній неавтохтонності, що у візіях читача (слухача) отримує розпливчасті контури, а в казкових формулах розширюється до безмежжя» [8, с. 155]. На невизначеність, умовність простору «Кармелюка» вказують топографічні формули: «вже *великий гай* йому *по дорозі* <...>» [5, с. 385], «не знав, не бачив, як *переїхав чистим полем*» [5, с. 389], «*посідали* вони *поруч над річкою*» [5, с. 389], «*Чорний гай далеко, в іншому повіті*» [5, с. 393], «І привезли Кармеля у *велике місто*» [5, с. 399], «Його гнали усе *далі й далі*» [5, с. 406].

Осібне місце у творі посідає топос Чорного гаю/Чорного лісу. Авторка не подає його опису, натомість окреслює дії Кармелюка та його товариства, акцентує увагу на незвичайності їхнього «розбійництва»: «Чудні та небували се розбійники уявилися і чудний і небувалий вони теж розбій правили: що попадався їм багач у руки – вони його оббирали, попадався вбогий – вони його наділяли; нікого не забивали, не різали» [5, с. 394].

Повість-казка «Кармелюк» не має звичної кінцівки. Письменниця лишає на розсуд читача майбутню долю Кармелюка та його родини, ймовірно припускаючи їхню загибель, утім наголошує на добрій пам'яті про нього, його добрі вчинки.

Казка «Ведмідь» починається ініціальною формулою «Стояла собі у полі, коло гаю, одна козача

пасіка» [5, с. 372]. Марко Вовчок свідомо уповільнює ритм твору, залучаючи до тексту описи місцевості, характеристики персонажів, що дистанціює текст від фольклорної праоснови. Так, пасіка «була огорожена лісою з лози, і в огородах загородив козак аж сім високих, старих, коренатих дубів і восьму вербу гіллясту <...>» [5, с. 372]. Авторка орієнтується на реалістичний часопросторовий вимір (топос твору – рідна земля: село, гай, ліс, степ, поле), висловлює оцінне ставлення до зображеного: «Славно у тій пасіці! Дихать – не надихаться! Легко – вільно! Куди глянеш, усе поля широкі, чисті, і по полях дуби – зрідка дуб об дуба, як намети розкинуті проти сонця; у село шлях звивається, а села самого не видати за могилою стрімчастою, – видати тільки від схід сонця гай здоровенний, темний <...>» [5, с. 373].

Головна героїня казки – маленька дівчинка Мелася, онучка славного козака Загайного – жила разом з братом Михайликом у діда на пасіці. Письменниця звертає увагу на її зовнішність (білявенька, русявенька, маленька на зріст), акцентує на її вдачі: «<...> розумна дівчинка і багато дечого знає, і така ласкавенька, що й вас дечому навчить. Якого пісень славних вона співала, якого казочок потішних вміла, і не то що дорогу в Київ – знала вона навіть, кудюю в Херсон братись» [5, с. 373]. Даються ознаки стереотипні моделі гендерної поведінки, притаманні жінці: дівчинка сором'язлива, вправна господиня (в городі насіяла всякої всячини, хазяйнувала на пасіці, назбирала в полі полуниці). Отже, авторка наголошує на типово фемінних якостях дівчини/жінки, що виявляються в побутовій сфері. Героїні з подібною вдачею згодом з'являться в художніх творах неказкового змісту («Харитя» М. Коцюбинського, «Ой випила, вихилила В. Винниченка» та інших). Це вкотре підтверджує слушність думки сучасних літературознавців щодо провідної ролі Марка Вовчка в розбудові жіночої теми в українській літературі.

На думку О. Цалапової, «архітектоніка образу людини, казкової істоти полягає у взаємодії двох культурних шарів: фольклорного, що визначає центральну семантичну базу, й власне літературного, який підкорюється правилам і принципам організації твору певного мистецького періоду» [9, с. 156–157]. Частково риси, притаманні Меласі, актуалізовані в соціально-побутових і чарівних казках («Дідова дочка і бабина дочка», «Лінива дівчина», «Мудра дівчина» та інші). Авторка дотрималась традиційної для фольклорної казки гіперболізації пріоритетних образних рис, утім посилила реалістичність їхнього зображення, що передусім продемонстровано діями й вчинками

героїні, її стосунками з персонажами другого плану, особливостями поведінки, зумовлених часопросторовим континуумом, гендерними стереотипами.

Як відомо, важливим сюжетотвірним чинником, вихідною основою характеристики персонажа літературної казки є категорія дива [1, с. 234]. Прийомом дивотворення в казці «Ведмідь» став сон головної героїні. Він занурює читача в ірреальний світ, обґрунтовує фантастичний перебіг подальших подій. Уві сні Мелася рятує Михайлика від нападу хижого ведмеда, що вдерся на пасіку, їв з вуликів мед і загрожував життю хлопця. Переконливості «героїчного вчинку» Меласі надають буцімто повалені вулики, прим'ята трава й поламані куці навколо. Дівчинка намагається переконати в ймовірності диво-пригоди діда й брата. Ті ж підіграють їй: «– Ну ж, Меласю! Дівчина, так дівчина, на диво здана! – каже дід, всміхаючись та глядячи у сяюче личенько перемучене. Дарма що з личенька спала, а справдешня козачка! Чи ж не диво, що така цяпочка хотіла ще брата боронити та визволяти проти ведмежого зуба! Чи ж не диво, що така безсилочка прогнала й настрахала ведмеда страшного?» [5, с. 378].

Протиборство Меласі й ведмеда – одвічне протистояння сил добра й зла в текстовій площині казкового тексту, модифіковане відповідно до авторських уподобань. Типово фемінні риси маленької дівчинки в казковому тексті посилено маскулінними – сміливістю, фізичною силою, кмітливістю.

Висновки й подальші перспективи дослідження. Марія Олександрівна Вілінська однією з перших в українській літературі почала писати твори з виразною адресністю: для дітей та юнацтва. Вони є цілком сформованим витвором художньої творчості, гармонійним поєднанням мистецького хисту й свідомої думки. Дотримуючись реалістичних принципів письма, письменниця актуалізувала теми, цікаві дитячій аудиторії (історичне минуле, соціальні суперечності, стосунки дітей, природа й інше) й розбудовувала їх у різних жанрових формах (повісті, оповідання, казки, повісті-казки).

Цікавими стали авторські експерименти з казковою формою. «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» – синтез соціально-реалістичної повісті й казки, зміст якої ґрунтується на фольклорних джерелах. Марко Вовчок зробила акцент на буднях вбогої родини, посилила викривальний зміст, застосувала елементи казкової форми (формули часової умовності). У повісті-казці «Кармелюк» використано сюжети українських народних переказів і пісень про народного месника.

Письменницею романтично гіперболізовано зовнішність героя, його силу. Реалістичності оповіді надають описи місцевості, природи, побуту, в яких виразно простежується авторська оцінка, психологізм у зображенні станів і почуттів дружини й доньки головного героя. Умовність перебігу подій твору зафіксована часовими кліше, топографічними казковими формулами. У казці «Ведмідь» обіграно модель гендерної поведінки дівчинки. Письменниця експериментує з формою

та змістом твору, що узалежнено особливостями її бачення та розуміння сутності жанру, міри втручання в канонічну модель фольклорного твору.

Проведене дослідження накреслює перспективи подальших наукових студій, що передусім стосуються комплексного осмислення творчого доробку Марка Вовчка, адресованого дитячій та юнацькій аудиторії, його конкретно-текстуальної інтерпретації, осмислення авторських жанровірних та ідейно-художніх новацій.

Список літератури:

1. Брауде Л. Ю. К истории понятия «литературная сказка». *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1977. Т. 36. № 3. С. 230–235.
2. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Теорія літератури : підручник / за наук. ред. О. А. Галича. Київ, 2001. 488 с.
3. Гаупт Т. П. Творча діяльність Марка Вовчка в галузі художнього перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ, 2002. 31 с.
4. Грицай М. С. Первоцвіт дитячої літератури : до 150-річчя від дня народження Марка Вовчка. *Література. Діти. Час*. 1983. Вип. 8. С. 77–81.
5. Крутікова Н.Є. Жива душа. *Марко Вовчок. Твори : у 3 т.* Київ : Дніпро, 1975. Т.1. С. 5–32.
6. Марко Вовчок. Твори : у 3-х т. Київ : Дніпро, 1975. Т. 2. 560 с.
7. Мовчун А. І. Кобзарєва доня – дітям : Марко Вовчок і її твори у дитячому читанні. *Початкова школа*. 1999. № 10. С. 49–52.
8. Сабат Г. П. Казки Івана Франка : особливості поетики. «Коли ще звірі говорили» : монографія. Дрогобич : Коло, 2006. 364 с.
9. Цалапова О. М. Міфопоетика казкового світу раннього українського модернізму (Дніпрова Чайка, Леся Українка, Олександр Олесь, Михайло Коцюбинський) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Луганськ, 2010. 210 с.

Kyzylova V. V. MARKO VOVCHOK AND THE LITERARY FAIRY TALE: AUTHOR'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF THE GENRE

The article considers Mark Vovchok's contribution to the development of Ukrainian literature for children and youth. It is noted on her active collaboration with the Parisian writer and publisher Pierre-Jules Etzel in the "Journal of education and entertainment", translation activity, creating various genres (stories, fairy tales, novels) and themes (historical past, social problems, nature, children's relationships) of works for young readers in Ukrainian. Mark Vovchok's contribution to the development of the genre of literary fairy tale is meaningful. There are also characteristics of the artistic features of such works as "Nine brothers and the tenth sister Galya", "Karmelyuk", "The Bear".

It is noted that "Nine brothers and the tenth sister Galya" is based on a ballad plot, which is common in Ukrainian folklore. The characters are depicted against the background of that time, focusing on the negative phenomena in the life of the family. The elements of the fairy-tale form are analyzed: formulas of temporary conditionality. It was found out that the author was able to present the main event-storyline consistently and concisely, focus on the psychological motives of the characters' behavior, write out their characters more voluminously, and focus on social problems.

There is also an analysis of the story-tale "Karmelyuk", where the author uses the plots of Ukrainian folk legends and songs about the people's avenger. It is stressed on the hyperbolization of the character's appearance and strength. Descriptions of the area, nature, and life make the narration more realistic, as the author's assessment is clearly traced there, as well as psychologism in the image of the states and feelings of the main character's wife and daughter. The conditionality of the course of events in the work is fixed by time clichés, topographical fairy-tale formulas.

It is noted that in the fairy tale "the Bear" the model of gender behavior of the girl is special. The author adhered to the hyperbolization of the main figurative features, which is traditional for folklore fairy tale, and increased the realism of their depicting. The writer experiments with the form and content of the work, which depends on the peculiarities of her vision and understanding of the genre's essence, measures of intervention into the initial model of the folk work.

Key words: literature for children and youth, genre, literary fairy tale, realism, character, chronotope.